INFINITIVUL ÎN TEXTELE DE POPULARIZARE A ŞTIINŢEI TRADUSE DE PETRU MAIOR

Liliana Soare
Universitatea din Piteşti
lilianasoare2006@yahoo.com

Abstract. ***The Infinitive in the Texts of Popularized Science Translated by Petru Maior.*** *The present study analyses the infinitive structures used by Petru Maior in his texts of popularized science translated between 1812 and 1816. There are brought new data and explanations regarding the use of the short and long verbal infinitive. It can be observed the extensive use of the short infinitive in a period in which the subjunctive constructions represented the literary norm. The normative perspective of the scholar is obvious in the use of the long verbal infinitive, inherited from Latin, as part of the Transylvanian scholars' plan of norming the literary language.*

Keywords: *long verbal infinitive, short infinitive, literary norm, mixed features.*

1. Româna are două forme de infinitiv: infinitivul lung, moştenit din latină, şi infinitivul scurt, rezultat din infinitivul lung prin apocopa lui *-re* (*a citire* > *a citi*). Dacă în perioada veche a limbii române literare cele două forme de infinitiv coexistau (infinitivul verbal lung fiind, totuşi, mai puţin frecvent decât cel scurt), în româna literară actuală doar infinitivul scurt prezintă toate particularităţile verbale, în timp ce infinitivul lung, fără *a,* funcţionează ca un nominal.

Studiile diacronice despre infinitiv, cu cele două realizări ale sale, sunt numeroase, subliniindu-se particularităţile de construcţie şi de comportament ale acestei forme verbale nonfinite în vechea română literară (Diaconescu 1977, Nedelcu 2013, 2015a, 2016, 2017, Stan 2013, Pană Dindelegan 2015, Uşurelu 2015, Chivu 2015, Timotin şi Nedelcu 2015, Chivu, Pană Dindelegan *et alii* 2015, Timotin 2017).

Înscriindu-se în linia acestor cercetări, studiul nostru îşi propune să completeze, pe baza materialului lingvistic extras din texte elaborate în Transilvania în primele două decenii ale secolului al XIX-lea, observaţiile anterioare, în special cele referitoare la infinitivul lung. Normă a limbii literare în secolul al XVI-lea, infinitivul lung îşi reduce frecvenţa după 1600, pentru a fi revitalizat în scrierile cărturarilor ardeleni, elaborate la sfârşitul

BDD-V5071 © 2019 Casa Cărţii de Ştiinţă
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:58:28 UTC)

secolului al XVIII-lea și în primele două decenii ale secolului următor. S-a observat că acest fenomen reprezintă „o încercare de reabilitare a unei forme verbale arhaice aflate în regres și de creare pe baza ei a unei norme literare ideale, diferite de norma uzuală a textelor epocii și, desigur, de limba vorbită" (Chivu 2015, 185). În același timp, infinitivul lung, alternând cu cel scurt, ilustra vorbirea curentă în unele zone din Transilvania, uzul, adică norma reală, care conserva unele forme arhaice (Chivu 2015, 188). S-a mai observat că Maior utilizează infinitivul lung în scrierile istorice (*Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, 1812) și în *Dialog pentru începutul limbei române* (1819), texte științifice autentice, reprezentative pentru stilul „înalt" al limbii noastre de cultură (Chivu 2015, 185).

2. Însă nu doar acest tip de lucrări oferă informații interesante despre circulația și statutul formei în discuție, ci și textele de popularizare a științei, traduse de către cărturarul ardelean într-un limbaj accesibil pentru un public mai puțin instruit. Ca cenzor al tipografiei budane, lui Petru Maior îi revine, printre alte obligații de serviciu, și sarcina de a traduce câteva texte de popularizare a științei (din diferite domenii: economie casnică, pomicultură, viticultură, medicină veterinară) pe care nu le semnează ca traducător. Analizând limba acestora, N. A. Ursu conchide că cinci texte nesemnate, și anume: 1. *Învățătură pentru prăsirea pomilor, scrisă de Haintl Franțisc, domnul Răşpacului și Neschingului, a mai multor învățate și iconomicești soțietăți împreună soț* (Buda, 1812, 171 p.; textul reprezintă primul tratat elementar de pomicultură elaborat în limba română); 2. *Învățătură de a face sirup și zăhar din mustul tuleilor de cucuruz, după ce s-au cules cucuruzul de pre ei, întocmită de D. Ioann Nep. Neuhold* (Buda, 1812, 24 p.); 3. *Dissertație a lui Ioann Burgher M. D. despre zăhar, carele din must de tulei de cucuruz și de jugastru se face* (Buda, 1813, 28 p.); 4. *Învățătură despre agonisirea viței de vie și despre măiestria de a face vin, vinars și oțet, întocmită de autorii Șaptal, Rozier, Parmentier* și *Dussieux și întru acest chip scurtată de abbatul Ludovic Mitterpaher* (Buda, 1813, 109 p., primul nostru tratat elementar de viticultură); 5. *Învățătură pentru ferirea și doftoria boalelor celor ce se încing prin țeară și a celor ce se leagă și a unor boale sporadice, adecă pe ici pe colo îmblătoare, ale vitelor celor cu coarne, precum şi a cailor, a oilor şi a porcilor* (Buda, 1816, 130 p., cel dintâi text de medicină veterinară în limba română), reprezintă traduceri efectuate de către învățatul Școlii ardelene (Ursu 1961, 135-143).

3. Infinitivul scurt

Cercetând cele cinci texte, am observat că infinitivul apare, ca termen subordonat, în grupul verbal, în grupul nominal, în grupul adjectival și în grupul adverbial.

BDD-V5071 © 2019 Casa Cărții de Știință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:58:28 UTC)

3.1. În grupul verbal, centru poate fi:

(a) un verb impersonal(izat) sau o expresie verbală impersonală (*a trebui*[1]*, a se cădea, a se cuveni, a se obicinui, a se întâmpla, a fi, a lipsi, a rămâne, a-i veni în minte*): *trăbuie a-i sta în coantră* (FDB, 35), *să trăbuiască a scurma pământul* (MVV, 11); *se cade a se osărba* (FDB, 107), *se cade a lua aminte aici* (NIS, 4), *se cade a se lua căldarea de la foc* (BDZ, 14), *se cade malleolii a se tăia* (MVV, 15), *tăiarea se cade a se face primăvara* (MVV, 24); *paiurile plantei aceștiia se cuvine a se întrebuința* (NIS, 3); *sălașelor* [...] *după fealurile vitelor deschilinite nume s-au obicinuit a se da* (FDB, 4), *întru această parte a anului s-au obicinuit a îngheța apa* (FDB, 109); *de se va întâmpla cuiva a merge într-o grădină* (HPP, 91); *nu e în puterea omenească ploile sau vânturile a le abate* (FDB, 6), *asupra regulelor poliției iaste a mâna vitele bolnave la locul cel sănătos* (FDB, 36); *unui câne ca acest nu e de a te încrede* (FDB, 114); *ce e spre a înfrumseța zidurile și spre a plăsmui figuri* (NIS, 11); *lipsește, dară, a griji ca grăunțele zăharului să se aleagă de sirup* (NIS, 18), *lipsește a lua aminte* (NIS, 8); *singur aceaia rămâne viariului de a face* (MVV, 35); *nimănui nu-i vinea în minte a ispiti* (BDZ, 17).

(b) un verb aspectual (*a începe, a înceta*): *încep a boli* (FDB, 18), *începând a se dospi* (NIS, 4), *începe a înflori* (BDZ, 5), *au început a se îngroșa* (BDZ, 12), *începe a lua formă de cristale* (BDZ, 15), *frunzele n-au început încă în muguri a se dezvăli* (BDZ, 18), *începe a se încălzi de soare* (BDZ, 18), *începe a ieși* (BDZ, 19), *începe vița a da rod* (MVV, 22), *începe a se mișca mustăreața* (MVV, 42), *încep a fi trupini noao* (HPP, 16), *începe a se înfierbânta* (HPP, 62); *va înceta de a arăta față roșie* (NIS, 12), *va înceta de a mai trage față roșie* (BDZ, 13).

(c) un verb modal (*a putea, a cuteza, a vrea, a ști*): *mai rar poate acest rău a se esca* (FDB, 106), *nu se poate întrăma* (MVV, 5), *nimene nu se poate îndoi* (BDZ, 3), *puțin se poate cristălisi* (BDZ, 7), *să poată bine a-i stoarce* (BDZ, 9), (*tuleiul*) *să poată oarecât a se întinde* (BDZ, 10), *se poate despărți de must* (BDZ, 10), *nu se mai poate desface* (BDZ, 11), *mustul să se poată răci* (BDZ, 14), *nu se putea destul pricepe* (BDZ, 17), (*sirupul*) *în scurte figuri se poate întinde* (BDZ, 24), *neputând vinde poamele verzi* (HPP, 51); *să nu cuteze a priimi la pășune vită cu prepus* (FDB, 29), *cel ce va cuteza a face aceasta* (FDB, 36), *ar cuteza a păși* (FDB, 39), *cine cuteză a-l*

[1] Într-un context, *a trebui* glosează latinismul *opoarte* (lat. *oportet, -ere*) „trebuie, se cuvine”: *mai vârtos opoarte (trăbuie) a se lua aminte* (FDB, 125), care, ulterior, apare singur: *opoarte bine a se curăți, a se lămuri sau cu leșie tare a se spăla* (FDB, 126). Tot cu acest sens, „trebuie, se cuvine”, este utilizată expresia *este op* (lat. *opus est*): *iaste op a descoperi causa* (FDB, 105), *iaste op adecă lipsă a împuțina numărul cânilor* (FDB, 106).

BDD-V5071 © 2019 Casa Cărții de Știință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:58:28 UTC)

doftori (FDB, 113); Călbază *e născut din latinescul* carbasus, *mutând* r *în* l, *de nu vei vrea mai vârtos a-l trage de la* collabasco (FDB, 15), *cine vrea staurile cele contăgioase a le curăți* (FDB, 54); *carele va ști lucra* (FDB, 118), *să știe lucrul său a-l întocmi și, după socoteala stărilor împrejur, a-l schimba* (MVV, 23).

Singurele construcții reținute de evoluția ulterioară a limbii literare sunt cele cu *a putea* și *a ști,* acesta din urmă doar dialectal (despre construcția regentelor *putea* și *ști,* vezi Pană Dindelegan 1992, 125–126).

În cazul structurii *a putea+infinitiv*, structură ce prezintă un grad ridicat de coeziune a componentelor, morfemul *a* apare rar: *a unor vechi și mai noi părere iaste că pot a se face niscari operații (lucruri) prin care se încungiură turbarea* (FDB, 110). În structuri cu două infinitive coordonate, morfemul *a* marchează doar al doilea termen, în condițiile slăbirii legăturii cu verbul regent: *se poate altui sau a se înmuguri fără de deschilinire mare* (HPP, 87; în prima parte a construcției, impersonalul pasiv se caracterizează prin absorbția celui de-al doilea *se*: *se poate a se altui*). Acesta este obligatoriu când, între infinitiv și regentul său, apar intercalate alte elemente: *să poată bine a-i stoarce, mai rar poate acest rău a se esca*, situație coroborată cu cea a neridicării cliticelor pronominale, ori când infinitivul este în antepunere: *a se înmuguri se pot sadurile cele subțiri* (HPP, 79) (mai multe detalii și exemple la Minuț 2002, 200–204, Nedelcu 2015b, 238–246). Morfemul *a* lipsește în structurile pasive cu intercalări (pasivizarea fiind un argument forte în favoarea coeziunii ridicate a structurii), în condițiile ridicării cliticului reflexiv înaintea regentului: *să se poată apoi mustul curat turna* (BDZ, 10); *se poate și oleu mult stoarce* (HPP, 46); *când se pot sadurile cele din sâmburi ieșite îmboieri* (HPP, 80). O structură sintactică amalgamată, rezultată din operația de tematizare, apare în construcția în care regentul infinitivului este verbul modal *a trebui:* [oamenii] *acest fatal și trist rău vor trăbui a-l păți* (FDB, 124) (vezi și Minuț 2002, 206–208).

(d) un verb tranzitiv (*a judeca, a trage, a alege, a da, a avea, a pricepe, a împărți, a încerca, a aduna, a vedea, a amâna*): *am judecat la aceste întrebări a răspunde* (BDZ, 3); *acrimea, fără de a se vătăma dulceața și mirosul, în sine să o tragă* (NIS, 11); *spre a scăpa mustul de acrime să-l alegi* (BDZ, 11); *domnul grădinei e gata a da de acolo nuiale spre a altoi sau a înmuguri* (HPP, 91); *să aibă lemn sau fier spre a se putea prinde cu mâna* (MVV, 19); *îndată cât va pricepe a fi vreo vită bolnavă la păşunea lui* (FDB, 50); *împărțind pământul cu măsura sau câte cu un pas spre a face straturi* (HPP, 66); *am încercat [...] a altui și a înmuguri meri* (HPP, 87); *își adună vârtutea noao spre a naște* (HPP, 83); *pre care le va vedea a fi mai părtinitoare* (MVV, 17); *de ar amâna el mai lung târnp a veni* (FDB, 122).

(e) un verb intranzitiv (*a se feri, a se deprinde, a se nevoi, a se deznădăjdui, a ajunge, a se încinge, a se deștepta*): *se va feri a slobozi copia*

BDD-V5071 © 2019 Casa Cărții de Știință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:58:28 UTC)

vitelor înainte la păşune (FDB, 7), *de se va feri a mâna acolo vitele cu rânza ajună* (FDB, 7); *s-au deprins a face zăhar* (BDZ, 3); *mă voi nevoi a le spune* (BDZ, 18); *să nu te deznădăjduieşti a o întoarce spre dobândă de vie* (MVV, 11); *spre a lucra cu măşina aceasta ajung doi oameni* (NIS, 21); *epizootică boală iaste carea se încinge mai preste mult loc întră vite fără de a se împlea una de alta* (FDB, 13); *să se deştepte a-şi lămuri limba sa cea română* (FDB, 129).

(f) un operator (contextual) factitiv (vezi Uşurelu 2005) (*a face, a lăsa, a ajuta, a se grăbi, a sili, a se suferi* şi *a se lăsa,* cu sensul de „a se permite, îngădui", *a opri,* cu sensul de „a interzice", *a stri(â)mtora*, cu sensul de „a obliga, constrânge"): *idrofobia adecă boala carea face a se îngrozi de apă* (FDB, 109), *sânt detori îndată o vită ca aceaia să facă a se omorî şi a se înhuma* (FDB, 115); *să le laşi a fierbe sau a se înflăcăra* (HPP, 104); *o ajută a se găti* (HPP, 18); *nu te vei grăbi a o prăpădi de tot* (MVV, 44); *să fie silit a se mişca* (NIS, 6), *e silit a cerca loc* (MVV, 5), *să nu fii silit a călca straturile* (HPP, 66); *nici alte vite să nu se sufere a se apropia pentru frica trecerii contagiului* (FDB, 43); [vitele] *să nu se lase a întra în case* (FDB, 49); *să fie oprit a scoate mai mult vitele la păşune* (FDB, 10), *să fie oprit şi vitelor celor streine a veni la casele privaţilor* (FDB, 31), *să fie oprit a se ţinea târg de vite* (FDB, 35); *nevindecate pagube pentru pierderea vitelor sale sânt strimtoraţi a simţi* (FDB, 23), *va fi strimtorat a face aceaia* (FDB, 106), *domnii sânt strâmtoraţi toate a le lucra* (HPP, 8). Verbele *a opri, a sili* şi *a stri(â)mtora* apar utilizate exclusiv în construcţii pasive cu operator.

(g) un pasiv-reflexiv (*a se da, a se învăţa, a se vedea, a se vesti, a se deşchide, a se reteza*): *să li se dea adeseori a linge sare* (FDB, 58); *să se înveţe a se întocmi* (MVV, 13); *s-ar vedea a avea oareşce semne de boală de vite* (FDB, 37), *se văd a fi sănătoase* (FDB, 66), *bine se va vedea a se cuveni* (MVV, 53); *trebuie boala să se vestească a fi contăgioasă* (FDB, 37); [*cămara poamelor*] *să se deşchidă fără de a ajunge oblu pătrunderea aerului* (HPP, 164); *înainte de a se plânta nuieluţa, trebuie să se reteze* (MVV, 12).

3.2. În grupul nominal: *măestria de a doftori vitele* (FDB, 3); *să li se îngăduie zăbavă de a rămânea mai mult tâmp* (FDB, 31); *leacul cel mai adeverit de a curma boala* (FDB, 40); *nu ar avea putere a face un lucru* (NIS, 9), *nu-i va lipsi putere de a găti* (BDZ, 27); *nefiind nicio promejdie de a da afară fierbând* (NIS, 9); *timpul de a se plânta via* (MVV, 15); *cu chipul de a creşte şi de a face rod* (MVV, 43); *în socoteala de a-l ţinea sănătos* (MVV, 43); *mijlocire de a o întrăma* (MVV, 44), *mijlocire de a îndrepta mustul* (MVV, 63); *acea lipsă de a vedea* (MVV, 45); *învăţătură cu trei capete a o cuprinde* (MVV, 55); *e vremea de a turna vinul* (MVV, 66) etc.

Se poate observa că, în grupul nominal, de regulă infinitivul este legat de centru prin prepoziţia *de*; se întâlnesc şi situaţii în care aceasta

BDD-V5071 © 2019 Casa Cărţii de Ştiinţă
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:58:28 UTC)

lipsește: *nu ar avea putere a face un lucru*, *învățătură cu trei capete a o cuprinde,* rolul fiindu-i preluat de *a*, care nu mai este morfem al infinitivului, ci prepoziție (Pană Dindelegan 1992, 121; Uşurelu 2015, 164).

3.3. În grupul adjectival, cu centru adjective sau locuțiuni adjectivale: *vor fi detori a face de știre* (FDB, 50), *fieștecare ar fi detoriu de orice pagubă prin cânele său cel turbat acăşunată a răspunde* (FDB, 107); *spre acel sfârşit rânduiți a lucra* (NIS, 16), *sânt rânduite spre a face grăunțe* (BDZ, 7); *gata a da de acolo nuiale* (HPP, 91); *trebnic ar fi spre a face zăhar* (BDZ, 17); *sânt întocmite sau spre a răsfuga umori (umezele) îngroşați sau spre a trage către sine aceleaşi umori şi împrejurul său a-i ținea* (MVV, 7-8), *nu e întocmit a priimi căldura pământului* (NIS, 5), *e întocmită şi spre a face zăhar* (NIS, 11); *e de lipsă a gusta dulceața paiurilor în partea cea din jos tăiată* (NIS, 6), *de e de lipsă a le pune* (MVV, 10); *nu trebuie să fii nebăgătoriu de samă a o vindeca* (MVV, 37).

3.4. În grupul adverbial, cu centru adverbe şi locuțiuni adverbiale aflate în componența unor expresii verbale impersonale: *cu greu iaste a împiedeca* (FDB, 91); *în deşert ar fi a pune în mustul acest var* (BDZ, 22); *uşor e a judeca* (MVV, 6); *mai bine e a nu moşteni nicio oaie decât râioasă* (FDB, 96), *nu e bine întru altă vreme a înmugura* (HPP, 84), *A altui în trupina lemenelor celor mai groase decât policul (degetul cel mare) nu e bine* (HPP, 79); *prea de folos iaste stăpânilor de casă a cunoaşte firea vitelor* (HPP, 10); *va fi slobod a înțeți pre supuşi ca să facă slujba aceea* (FDB, 38), *să nu fie slobod a întra în stauri* (FDB, 43).

4. Toate aparițiile infinitivului în tiparele descrise se caracterizează prin aceeaşi dublă natură: verbală şi nominală, cu observația că natura verbală este predominantă.

4.1. Trăsăturile verbale sunt date de opozițiile diateziale: activă (*sânt rânduite spre a face grăunțe*), pasivă (în varianta reflexiv-pasivă: *se cade a se osărba*), reflexivă (*carea se încinge mai preste mult loc*), reciprocă (*fără de a se împlea una de alta*) şi de capacitatea de a se combina cu clitice pronominale (*ploile sau vânturile a le abate; începe a se încălzi de soare; să ştie lucrul său a-l întocmi; nu te vei grăbi a o prăpădi*).

Totodată, angajează opoziții flexionare de negație: *mai bine e a nu moşteni nicio oaie* şi de timp: prezent (cel mai frecvent) şi perfect. Infinitivul perfect este rar întrebuințat în traducerile examinate, înregistrând doar două ocurențe, lucru normal, având în vedere statutul livresc al acestei forme atât în epoca veche, cât şi în cea contemporană: *Idiopatică se cheamă dacă aprinderea în unghii, fără de a fi fost altă mai nainte boală, începe* (FDB, 77), *mai bine e a le răteza de vârf sau tocma a le tăia înainte de a fi pornit umezeala lemnului* (HPP, 96–97).

De asemenea, conservă valențele sintactice specifice verbelor: tranzitivitatea: *Nebunie iaste întru răsădirea lemnului a tăia inima*

BDD-V5071 © 2019 Casa Cărții de Știință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:58:28 UTC)

rădăcinilor lemnului (HPP, 13) şi selectarea nominalului în poziția subiect: *Semnele vărsatului sânt tristăciunea, mâhnirea, carea cu patru sau cinci zile înainte de a se ivi vărsatul se ved* (FDB, 55), *acele le poți sparge și înainte de a veni doftorul* (FDB, 121).

Infinitivul poate atrage diverse tipuri de complemente (direct, indirect, prepoziţional, nume predicativ, predicativ suplimentar): *spre a face straturi; unui câne ca acest nu e de a te încrede*; *am judecat la aceste întrebări a răspunde; să se vestească a fi contăgioasă; în socoteala de a-l ținea sănătos* şi se poate combina cu adjuncți (de loc, de timp, de mod, de scop, instrumental, cantitativ): *să nu fie slobod a întra în stauri; tăiarea se cade a se face primăvara; să poată bine a-i stoarce; spre acel sfârşit rânduiți a lucra; spre a lucra cu măşina aceasta; puțin se poate cristălisi.*

4.2. Trăsăturile nominale ale infinitivului sunt date de faptul că îndeplineşte funcții sintactice specifice substantivului: subiect: *nimănui nu-i vinea în minte a ispiti; uşor e a judeca*; nume predicativ: *iară a judelui detorie iaste a cerca* (FDB, 115); atribut verbal: *măestria de a doftori vitele; timpul de a se plânta via*; complement direct: *am încercat* [...] *a altui şi a înmuguri meri; carele va şti lucra*; complement prepoziţional: *se va feri a mâna acolo vitele; nemica nu te opreşte a-l îmbuna*; predicativ suplimentar: *se văd a fi sănătoase*. Îndeplineşte, de asemenea, funcții circumstanțiale (de scop, de timp, de mod): *îşi adună vârtutea noao spre a naşte*; *înainte de a se plânta nuieluța, trebuie să se reteze*; [*cămara poamelor*] *să se deşchidă fără de a ajunge oblu pătrunderea aerului*. Folosirea cu prepoziții şi locuțiuni prepoziționale, aşadar legarea obligatoriu prepozițională de centrul de grup, este tot o caracteristică nominală: *de, pentru, spre, înainte de, fără de*.

5. Infinitivul lung

Infinitivul lung verbal apare, în general, în aceleaşi contexte ca şi infinitivul scurt.

În grupul verbal: *drept că nu e în puterea omenească timpul cel rău a-l schimbare în bun* (FDB, 6), *spre a se hodinire prea încet le va mâna* (FDB, 8), *mai vârtos se cade a avere grijă de adăpare* (FDB, 8), *cu de adins se cade a luare aminte* (FDB, 9), *înceată de a rumegare* (FDB, 26), *înainte de a se puteare împlini aceste, ar trăbui propietariul trucidatei adecă a ucisei vită* [...] *să se îmbune* (FDB, 41), *(nu trebuie) ale trupului deprinderi mai ales subt ferbințeala soarelui a se stămurare adecă a se întețire* (FDB, 110), *întru acest chip se gătește spre a facere poame* (HPP, 16).

În grupul nominal: *acele animale sau vite care de aiurea moştenesc ceva întocmire spre a primire unele boale* (FDB, 18).

În grupul adjectival: *mustăreața tuleilor nu e întocmită spre a facere zăhar* (BDZ, 6), *spre a facere zăhar fără de nicio tehnă nu e mai întocmită decât jugastru* (BDZ, 22).

BDD-V5071 © 2019 Casa Cărții de Știință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:58:28 UTC)

Infinitivul lung verbal înregistrează 11 ocurențe în textele traduse de Maior (dintre care o structură repetată o dată în aceeași tipăritură), majoritatea în textul de medicină veterinară. În patru contexte acesta apare fără prepoziție, iar în celelalte, cu prepoziție (o dată cu prepoziția *de,* o dată cu locuțiunea prepozițională *înainte de* și de cinci ori cu prepoziția *spre*). Categorie mixtă, infinitivul lung prezintă atât trăsături verbale, cât și nominale (vezi Pană Dindelegan 2015, 197–224).

Ocurența obligatorie a complementizatorului *a*, precum și atașarea directă a infinitivului, fără conector prepozițional, reprezintă caracteristici de tip verbal.

Alt semn al naturii verbale a infinitivului din exemplele excerptate este absența particulei finale *a*. În textele elaborate în secolul al XVI-lea, traduceri sau originale, formele cu finala *-rea* sunt mult mai bine reprezentate comparativ cu cele în *-re* (pentru o bibliografie a problemei, vezi Stan 2013, 280). După cum s-a arătat (Pană Dindelegan 2015, 206–208), prezența lui *–a* final în structura infinitivului lung verbal marchează o etapă importantă în procesul de trecere a infinitivului lung verbal spre cel nominal. Totuși, apariția lui *-a* final înregistrează un regres sensibil în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, situație datorată frecvenței scăzute a utilizării infinitivului lung verbal (vezi Diaconescu 1977, 87), care este înlocuit atât de infinitivul scurt, cât și de conjunctiv sau supin (Frâncu 2001).

O altă trăsătură verbală este dată de combinarea cu clitice pronominale (*a-l schimbare*), de conservarea valențelor sintactice specifice verbelor cum ar fi tranzitivitatea (*spre a facere zăhar*), de opozițiile diateziale (activă: *întocmire spre a primire* și reflexivă: *a se întețire*), precum și de capacitatea de a-și atrage complemente (*spre a facere poame*, *a avere grijă de adăpare*) sau circumstanțiale (*spre a facere zăhar fără de nicio tehnă; subt fierbințeala soarelui a se stămurare adecă a se întețire*).

Valoarea slab verbală a înlesnit și apariția infinitivului lung verbal fără *a* după prepoziție: *de li s-ar îngădui oarecât tâmp pentru mas și pentru mâncare sau pentru adăpare* (FDB, 32); *se naște întregimea minței spre urmare în tot feliul de fapte bune* (FDB, 129); *râmă cu nasul prin pământ spre adunare de averi putrăde* (FDB, 129); *acasă ne sârbesc spre mâncare* (HPP, 5); *lemnele pădurețe au puțină umezeală spre înmugurire* (HPP, 84); *bine va fi stratul acest spre picurare de vinars întru acest chip a-l întocmi* (NIS, 16); *se întărâtă tâmpina spre mișcare* (NIS, 24); *cu multă vreme înainte de plântare se cade malleolii a se tăia de la viță* (MVV, 15); *se cade viariul înainte de plântare să facă* (MVV, 17); *o treaptă de fluiditate (curătorie) carea o are mustul de la apă spre dospire legiuită* (MVV, 58); *se naște toată calea spre ieșire* (MVV, 56) etc.

Uneori, infinitivul lung verbal fără complementizatorul *a* este folosit, în grupul verbal, alternativ cu infinitivul scurt, precedat de *a: nu înceată de dospire* (MVV, 72), *înceată de a curge* (BDZ, 19). Aceeași oscilație o

BDD-V5071 © 2019 Casa Cărții de Știință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:58:28 UTC)

întâlnim și în cazul grupului adjectival: *sânt rânduite spre facere de zăhar* (BDZ, 7), *sânt rânduite spre a face grăunțe* (BDZ, 7).

Infinitivul lung nominal, caracterizat prin absența lui *a* și prin legarea de centrul grupului prin prepoziție, apare uneori alternativ cu infinitivul scurt, precedat de *a: apetita adecă voia de mâncare* (FDB, 69), *apetita adecă voia de a mânca* (FDB, 55).

6. Infinitivul apare și în componența formelor de viitor. Viitorul de tipul *am a cânta*, în care intră infinitivul folosit în traducerile examinate, are o pronunțată valoare modală, exprimând probabilitatea sau posibilitatea (vezi Frâncu 2009, 117). Această structură stă la baza viitorului compus cu indicativul prezent de la *a avea*+conjunctivul: *lipsește potrivirea măsurei acrimei, carea are a se lua de la var sau de la cretă* (NIS, 11), *alt feliu are a se pune* (NIS, 42), *pomii cei ce au a se îmboieri* (HPP, 67), *e ochiul cel ce are a se pune în lontru* (HPP, 108). Am identificat două contexte în care, în structurile compuse cu indicativul prezent de la *a avea + a + infinitivul,* acesta din urmă apare precedat de prepoziția *de*: *supt capetul plantei, ce are de a se depune, să zacă* (MVV, 10), *în ce chip are de a se face zăharul jugastrului* (BDZ, 22).

7. Succesiunile de verbe la infinitiv sunt mai rare: *vor căpăta prilegiu a se dimica (a se bate, a se mânca cu alți câni) și pre aceia a-i muşca, întru acest chip spre mânie a se întărâta* (FDB, 107), *ce e spre a înfrumseța zidurile și spre a plăsmui figuri e întocmită și spre a face zăhar* (NIS, 11). De regulă, în contextele ce presupun succesiunea mai multor verbe, pentru a întrerupe izotopia morfologică, cărturarul ardelean folosește: 1. **infinitivul în alternanță cu conjunctivul**: *Să fie oprit întru același loc a face târg de vite, ci și aceia să fie oprit, de acolo să nu treacă aliurea cu vite* (FDB, 42); *Fără de muguri lemnul nici nu poate creşte în sus, nice ramuri nu poate să răsară, nice nu poate să facă poame niciodată și mugurul cel de asupra pământului nu poate ieși fără de frunze* (HPP, 17); *Mai cu puținei sâmburi te poți ajunge și poți cei mai buni să-i alegi* (HPP, 73); *Neavând frunze nu se poate zvânta, nice aliurea să se împartă* (HPP, 81) etc.; 2. **infinitivul scurt în alternanță cu infinitivul lung**: *Drept că nu e în puterea omenească timpul cel rău a-l schimbare în bun, ploile sau vânturile a le abate* (FDB, 6); *spre a se abate și a se scuti de fierbințeala soarelui și spre a se hodinire prea încet le va mâna* (FDB, 8); *Nice o plantă de ale Evropei ori spre a căpăta must pre ușor, ori spre a facere zăhar fără de nicio tehnă nu e mai întocmită decât jugastru* (BDZ, 22).

8. Deseori, infinitivele apar în coordonare, varianta simplă sau corelativă: 1. prin **juxtapunere**: *pentru puterea ce are de a tăia, a desface, a răci și de a opri udul* (FDB, 11); *cu dirigență (sârguință) a-i scălda, a o*

BDD-V5071 © 2019 Casa Cărții de Știință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:58:28 UTC)

peptăna și cei flocoși de doao ori în an a-i tunde (FDB, 108); 2. **copulativă**: *vor fi datori* [...] *a arăta și pre oameni despre primejdia răului timpuriu a-i înștiința* (FDB, 34); *să facă bine a se la și a se curăți* (FDB, 54); *până ce va începe spuma din aturnare născută a sta în fața mustului și a se înmulți* (NIS, 17); 3. **disjunctivă**: *siripul e întocmit de a se face zăhar sau de a priimi forme de cristal* (NIS, 16); *cum trebuie a se altui pomii sau a se înmuguri sau înflueri* (HPP, 59); 4. **adversativă**: *Nu e bine boldul sau patima de cățălit în câni a o împedeca, ci în timpul său a-l îngrădi* (FDB, 110); 5. **corelativă**: *și nice a se despoia, nice cu săpat des din loc a se mișca sau a se vătăma nu vreau* (MVV, 30); *timpurile rele nice nu le putem prevedea, nici a le împiedica* (MVV, 37); *se nevoiesc nu numai a-și curăți limba sa, a o netezi și a o polii, ci și la acea culme de deplinire a o înălța* (FDB, 128); *sânt întocmite sau spre a răsufla umori (umezeale) îngroșați sau spre a trage către sine aceleași umori și împrejurul său a-i reținea* (MVV, 7-8); *întrebuințate sau spre a face șanțuri* [...] *sau spre a face gard împrejurul viei* (MVV, 10) etc.

Se remarcă și prezența masivă a infinitivelor coordonate în cadrul structurilor explicative, majoritatea excerptate din textul de medicină veterinară: *să nu cuteze cu înjugătură de vite cornute acolo a veni sau acolo a amâna adecă a zăbovi* (FDB, 35), *prilegiul de a se contăgi adecă de a se împlea de la alte oi de această boală* (FDB, 58), *a se spera adecă a se nădăjdui* (FDB, 74), *s-ar putea spera (nădăjdui)* (FDB, 88), *bine se cade a se dedura (gilui)* (FDB, 91), *încep oile a clăudica adecă a schiopăta* (FDB, 92), *se cade a se osărba (a se ținea)* (FDB, 107), *a devora adecă a mânca stercu* (FDB, 108), *păgubitoarea datină de a rade viților barba adecă de a da pământul în lături de la piciorul trupinei și cu ascuțită unealtă de ras prețuitele ale rădăcinilor figuri până în trunchiu de a le tăia* (MVV, 30) etc.

Cazurile în care un infinitiv apare ca subordonat unui alt infinitiv sunt frecvente: *paiurile plantei aceștiia se cuvine a se întrebuința spre a scoate dintr-înșii must de zăhar* (NIS, 3), *tăiarea se cade a se face primăvara, înainte de a se mișca mustăreața* (MVV, 24), *să poată pre agonisitoriu spre a chivernisi bine dospirea a-l îndrepta* (MVV, 55), *înainte de a întra în lucru, am judecat la aceste întrebări a răspunde* (BDZ, 3), *se pot folosi spre a sădi* (HPP, 35), *domnul grădinei e gata a da de acolo nuiale spre a altoi sau a înmuguri* (HPP, 91) etc.

9. Examinarea limbii traducerilor arată și frecvența ridicată a structurilor cu conjunctivul, de multe ori în aceleași contexte, acesta devenind o alternativă și înlocuind multe dintre construcțiile cu infinitiv încă din secolul al XVI-lea (Frâncu 2001, 116–153): *e detoriu […] să facă de știre* (FDB, 30), *e detoriu să-și țină vitele* (FDB, 31), *toate cele mai sus zise cautele adecă feriri cu de-adins trăbuie să le țină* (FDB, 33), *trăbuie să li se poroncească* (FDB, 36), *trebuie să se arunce* (FDB, 118), *nu poate să vină*

BDD-V5071 © 2019 Casa Cărții de Știință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:58:28 UTC)

(FDB, 112), *pot să zic* (HPP, 2), *nu pot să se prăsească pomii* (HPP, 6), *nu pot să crească* (HPP, 6), *s-ar cădea să se rânduiască lăzăret* (FDB, 29), *lipsește să fie cu luare aminte* (FDB, 31) etc.

10. Concluzionând, se remarcă uzul extins al infinitivului, în condițiile în care limba epocii favoriza construcțiile cu conjunctivul. Infinitivul scurt apare cel mai des utilizat, într-o varietate de contexte. Reintroducerea utilizării infinitivului lung, moștenit din latină, făcea parte din planul de normare a limbii literare pe baza modelului latinesc creat de cărturarii ardeleni, acesta reprezentând, în concepția lor, norma ideală. Examinarea limbii acestor traduceri demonstrează că viziunea normativă a cărturarului transpare nu doar în scrierile destinate specialiștilor sau cititorilor cu un nivel de cultură cel puțin mediu, ci și în textele destinate unor cititori cu un nivel scăzut de instrucție, cum sunt cele de popularizare a științei, scrise într-un limbaj accesibil. Utilizarea infinitivului lung verbal, încă în curs în unele variante nordice ale dacoromânei, poate fi văzută prin prisma dorinței cărturarului ardelean de a generaliza această structură gramaticală veche (împreună cu revitalizarea unor lexeme moștenite din latină, a unor fonetisme arhaice sau cu termenii împrumutați din aromână), care punea în evidență latinitatea limbii române. Este posibil să nu fie întâmplător faptul că acesta apare cu preponderență în ultimul text tradus (opt ocurențe), textul de medicină veterinară din 1816, mai aproape, cronologic, de proiectul său ortografic, *Orthographia romana sive latino-valachica*, *una cum clavi* (1819), cu anexa *Dialog pentru începutul limbei română întră nepot și unchiu* (unde infinitivul lung apare, de asemenea, cu o frecvență ridicată), elaborat într-o perioadă de cristalizare a concepțiilor sale lingvistice[2].

Surse

BDZ = *Dissertație a lui Ioann Burgher M. D. despre zăhar, carele din must de tulei de cucuruz și de jugastru se face,* Buda, 1813.

FDB = *Învățătură pentru ferirea și doftoria boalelor celor ce se încing prin țeară și a celor ce se leagă și a unor boale sporadice, adecă pe ici pe colo îmblătoare, ale vitelor celor cu coarne, precum și a cailor, a oilor și a porcilor,* Buda, 1816.

[2] De altfel, infinitivul lung este slab reprezentat în textele sale elaborate sau traduse în perioada 1812-1813, fie că vorbim despre cele patru scrieri de popularizare a științei, după cum am putut observa aici, fie despre *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, unde, în 340 de pagini, acesta înregistrează doar trei ocurențe: *fură înstreinați românii de a purtare dregătorii publice* (134), *nu e de a se mirare* (241), *nu e de a te mirare* (329).

BDD-V5071 © 2019 Casa Cărții de Știință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:58:28 UTC)

HPP = *Învățătură pentru prăsirea pomilor, scrisă de Haintl Franțisc, domnul Răşpacului şi Neschingului, a mai multor învățate şi iconomicești soțietăți împreună soț,* Buda, 1812.

MVV = *Învățătură despre agonisirea viței de vie şi despre măiestria de a face vin, vinars şi oțet, întocmită de autorii Şaptal, Rozier, Parmentier* şi *Dussieux şi întru acest chip scurtată de abbatul Ludovic Mitterpaher,* Buda, 1813.

NIS = *Învățătură de a face sirup şi zăhar din mustul tuleilor de cucuruz, după ce s-au cules cucuruzul de pre ei, întocmită de D. Ioann Nep. Neuhold,* Buda, 1812.

Bibliografie

Chivu, Gheorghe (2015). Normă ideală – normă reală în scrisul literar de la sfârşitul veacului al XVIII-lea. Infinitivul lung. În Rodica Zafiu, Isabela Nedelcu (ed.). *Variația lingvistică: probleme actuale. Actele celui de-al 14-lea Colocviu Internațional al Departamentului de Lingvistică*, 1. București: Editura Universității din București, 183–190.

Chivu, Gheorghe *et alii* (ed.) (2015). *Studii de istorie a limbii române. Morfosintaxa limbii literare în secolele al XIX-lea şi al XX-lea*. București: Editura Academiei Române.

Diaconescu, Ion (1977). *Infinitivul în limba română.* București: Editura ştiințifică şi enciclopedică.

Frâncu, Constantin (2001). *Conjunctivul românesc şi raporturile lui cu alte moduri şi timpuri.* Iaşi: Casa editorială Demiurg.

Frâncu, Constantin (2009). *Gramatica limbii române vechi (1521–1780).* Iaşi: Casa editorială Demiurg.

Minuț, Ana-Maria (2002). *Morfosintaxa verbului în limba română veche*. Iaşi: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza".

Nedelcu, Isabela (2013). *Particularități sintactice ale limbii române în context romanic. Infinitivul*. București: Editura Muzeului Național al Literaturii Române.

Nedelcu, Isabela (2015a). The Infinitive and the Infinitival Construction. In Gabriela Pană Dindelegan (ed.). *The Syntax of Old Romanian*. Oxford University Press, 232–248.

Nedelcu, Isabela (2015b). Two Types of Infinitival Complex Predicates: a Diachronic Perspective. In Gabriela Pană Dindelegan *et alii* (ed.). *Diachronic Variation in Romanian*. London: Cambridge Scholar Publishing, 225–252.

Nedelcu, Isabela (2017). Infinitivul lung verbal în româna veche. În Adina Dragomirescu *et alii* (eds.). *Sintaxa ca mod de a fi. Omagiu Gabrielei Pană Dindelegan, la aniversare.* București: Editura Universității din București, 295–300.

BDD-V5071 © 2019 Casa Cărții de Știință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:58:28 UTC)

Pană Dindelegan, Gabriela (1992). *Sintaxă și semantică. Clase de cuvinte și forme gramaticale cu dublă natură (adjectivul, adverbul, prepoziția, forme verbale nepersonale)*. București: Tipografia Universității din București.

Pană Dindelegan, Gabriela (2015). Does Old Romanian Have "Mixed Categories"?. In Gabriela Pană Dindelegan *et alii* (ed.). *Diachronic Variation in Romanian*. London: Cambridge Scholar Publishing, 197–224.

Stan, Camelia (2013). *O sintaxă diacronică a limbii române vechi*. București: Editura Universității din București.

Timotin, Emanuela și Nedelcu, Isabela (2015). Stability and Innovation in the Use of the Infinitive in an 18th Century Translation from Italian into Romanian. In Gabriela Pană Dindelegan *et alii* (ed.). *Diachronic Variation in Romanian*. London: Cambridge Scholar Publishing, 253–276.

Timotin, Emanuela (2017). Particularități morfologice (morfosintactice) ale unui text românesc de ceremonial din 1763. În Adina Dragomirescu *et alii* (eds.). *Sintaxa ca mod de a fi. Omagiu Gabrielei Pană Dindelegan, la aniversare.* București: Editura Universității din București, 423–428.

Ursu, N.A. (1961). Cărți de popularizare a științei traduse de Petru Maior. În *Limba română*, X, nr. 2, 135–143.

Uşurelu, Camelia (2005). *Categoria factitivului în limba română*. București: Editura Universității din București.

Uşurelu, Camelia (2015). Observații asupra infinitivului în limba română veche. În Rodica Zafiu și Isabela Nedelcu (ed.). *Variația lingvistică:probleme actuale. Actele celui de-al 14-lea Colocviu Internațional al Departamentului de Lingvistică*, 1. București: Editura Universității din București, 159–170.

BDD-V5071 © 2019 Casa Cărții de Știință
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:58:28 UTC)